

KONEC MÝTŮ A STEREOTYPŮ? K PROBLÉMŮM, NOVÝM DÍLŮM A INTERPRETACÍM V ČESKÝCH CÍRKEVNÍCH DĚJINÁCH PO ROCE 1989.

Jiří MIHOLA

„Vždyť jen hrubý nedouk mohl by nevědět, že veškeren pokrok vzdělanosti a osvěty po mnohá staletí visel, jako jinde, tak i u nás, jedině na církevních ústavech... Že v běhu tolikera století dostali se na stolicí biskupskou i arcibiskupskou v Praze i lidé důstojenství toho nehodní, a že z lůna církve římské vycházelo také snah i skutkův nechvalných, ba žalostných, drahně: to já ne co protestant, ale co nepoddajný a spravedlivý dějin uvažovatel, netajil jsem nikdy... Ale z toho, že v některém spolku někteří byli zlí, uzavírali hned, že celý spolek byl zlý, by byl skok netoliko historicky, ale i logicky krivý a nedovolený.“ (František Palacký, Pokrok 1873)¹

Úvod

Po desetiletích nuceného půstu, řadě omezení, cenzury a ideologických manipulací se po listopadu 1989 mohlo znovu naplno a svobodně rozvinout bádání na poli církevních dějin. Uplynulá dvě desetiletí poskytují poměrně dostatečný prostor ke krátkému ohlédnutí a zhodnocení, co se podařilo a co zůstává úkolem do budoucna. Bezprostředně po pádu totality upozornil církevní historik Rudolf Zuber na některé závažné problémy a úkoly církevních dějin.² Jedním z nich je zásadní spor o jejich podstatu a charakter. Mnozí historikové je pojímají jako historickou teologii, tedy dějiny spásy, jiní badatelé řadí dějiny církve do obecného vývoje lidstva, v němž jim náleží stejné místo jako dějinám politiky, filozofie, hospodářství či kultury. Zuber dále konstatoval změnu metodiky a náplně církevních dějin, s tím, že dosud zůstal nepovšimnut každodenní život prostého věřícího či skupin věřících ve farnostech a širších regionech. Zdůraznil nutnost hlubšího studia baroka a osvícenství a připomněl některé významnější práce k těmto obdobím, jejich duchovním proudům a osobnostem.³ Za palčivý problém našich dějin považoval otázku nekatolíků, byť mnohé konfesní rozpory do jisté míry uhladilo ekumenické nazírání. Za druhý, ještě závažnější problém českých církevních dějin označil Zuber dekristianizaci, příznačnou pro naše duchovní dějiny 19. a 20. století. Tento nikoli výlučně český, ale napříč církevami jdoucí proces vzdalování se společenských skupin oficiálním církvím byl poznamenán osvícenstvím. Diskusi o smyslu českých dějin bude muset obohatit nové pojetí osvícenství a také výzkumy náboženské sociologie. Na tyto myšlenky počátkem nového tisíciletí navázal Jiří Hanuš, podle nějž je studium josefinského období klíčem k pochopení následujících dějin církve.⁴ Opus magnum Josefa Wintra k tomuto období dosud nebylo překonáno, jeho nové, kritické přečtení je však základním předpokladem posunu církevní historiografie.⁵

Čím vlastně církevní dějiny jsou, co je předmětem jejich studia a jaké jsou úkoly historiků, kteří se jimi zabývají? Již v základních otázkách a v chápání pojmů vznikají často nedorozumění. Předmětem studia církevních dějin je církev – původně univerzální společenství křesťanů. Církevní dějiny studují různé stránky života církve, avšak nemají normativní obsah. Přestože jsou plně poučení, neobsahují zjevení ani normu. Zdrojem obojího je pro křesťana Písmo svaté. Výklad církevních dějin by tedy neměl být zaměřován s náboženskou výchovou. Církevní historik má při své práci nesnadnou úlohu a cíle. Přes fakt, že si dnešní doba vyžaduje na vědeckém poli poměrně úzkou specializaci, je zároveň nutné zdůrazňovat, že by se církevní dějiny neměly omezovat pouze na některou část církve či vybrané křesťanské denominace. Neměly by být pouhým chvalo zpěvem na kladné stránky

¹ Rak, J. Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy. Praha 1994, s. 43-44.

² ZUBER, R.: *Nové tendence ve studiu církevních dějin*. Duchovní pastýř, roč. XXXIX, leden 1990, číslo 1, s. 1,4-6.

³ SOUSEDÍK, RAK

⁴

⁵

církev a neměly by za každou cenu ospravedlňovat její jednání.⁶ Na druhé straně jistě není východiskem laciné sebedemrskacství, které nevyváženě zdůrazňuje poklesky a krize církve, či nelitostná, někdy až bezhlavá kritika z nepřátelské strany. Používaný pojem Církev svatá, mnohým znějící přímo pejorativně, je často mylně chápán a interpretován. Církev jako hierarchicky uspořádané společenství v průběhu dvou tisíciletí zaznamenala období rozkvětů, ale také období krizí a selhání jednotlivců i celých skupin.⁷

Církevní dějiny jsou úzce propojeny s obecnou historií a jsou také pomocnou vědou všech teologických disciplín. Jako pomocné vědy mají k církevním dějinám nejbližší filozofie, sociologie, antropologie, pomocné vědy historické a také historická geografie.

Historiografie českých církevních dějin – posuny a stagnace

Křesťanství, církev, její dějiny a její osobnosti pochopitelně nebylo možné ze školního dějepisu zcela vymazat nebo zamlčet; znamenalo by to popření kořenů evropské civilizace i českého národa. Zejména katolické církvi však byly přidělovány nálepky zpátečnické organizace, brzdy pokroku, reakční síly či buržoazního přežitku. Mnohé slavné a významné etapy českých dějin, podobně jako osobnosti ducha, se dočkaly záměrných manipulací. Silná sekularizace a ateizace společnosti, které se jen vyjímečně a to ještě v okleštěných formách dostávalo v rámci vzdělávání také náboženské výchovy, nenechala na své výsledky dlouho čekat. Vztah k „dědictví otců“ začal chladnout. Kladný vztah k církvi nebo požadavky náboženské svobody se stávaly stále více formou protestu proti komunistické totalitě, než otázkou vlastní identifikace v duchovní oblasti. Pád komunistické totality znovu otevřel prostor pro náboženskou svobodu. Nastalá situace se stala výzvou také pro historiky církevních dějin. Patnáct let po sametové revoluci můžeme alespoň částečně hodnotit, jak se podařilo či nepodařilo na tuto výzvu zareagovat a realizovat nejrůznější úkoly a záměry na tomto poli. Ať už na listopadové události roku 1989 pohlížíme jakkoliv, je zřejmé, že se jedná o mezník, stojící na počátku jedné ze zásadních proměn stavu české společnosti. Tyto proměny se významně dotkly také školství. Toužebně očekávaná svoboda umožnila, kromě jiného, otevřít dříve tabuizovaná či různou mírou ideologizovaná témata. Srovnáme-li učební plány, učebnice, učební texty a pomůcky na všech stupních škol před a po roce 1989, není pochyb o tom, že nejvýraznější změny zaznamenal prostor společenskovedních předmětů. Jednu ze smutných pozic společenskovedního pole zaujímal také dějepis. Vzhledem k tomu, že totalitní systém pojal za jediný správný vědecký pohled marxistickou ideologii a na jakoukoli alternativu oficiálně nezbyvalo sebemenší místo, interpretace dějin nemohla být jiná než marxistická. Marxistické úvody, poučky, klíčová slova tehdejších učebnic jako buržoazie, reakční síly, vykořisťování, proletariát a jiná, nám dnes již (naštěstí) znějí jako z jiného světa. Polistopadová výuka dějepisu na všech stupních zaznamenala řadu změn. Především se otevřely možnosti různých pohledů (které si možná někteří pletou se svévolnými interpretacemi). Nové učebnicové řady nejprve nabídlly možnost výběru, s jejich přibývajícím až přebujelým množstvím posléze spíše nepřehlednost, podobně jako knižní a časopisecká produkce. Jestliže se většinou výrazně zlepšily materiálně-technické podmínky vyučovacího procesu, pak se na druhé straně zproblematizovalo postavení dějepisu jako

⁶ Srv. Molnár, A. – Říčan, R.: 12. století církevních dějin. Praha, Kalich 1989, s. 19-26.

⁷ Pojem „církev svatá“ ve svém románu krásně a srozumitelně vysvětluje Bruce Marshall: Svatá proto, že je plná slávy Boha, který skrze ní promlouvá k světu.⁷ Univerzitní profesor Tomáš Halík se v jednom ze svých četných rozhovorů na adresu působení církve v dějinách vyslovil takto: „Dějiny křesťanství jsou bohužel i dějinami selhávání křesťanů. Svým způsobem to není nic překvapujícího, protože církev netvoří andělé, ale problematičtí lidé. Církev nelze chápat jako továrnu na světce, ale spíše jako společenství hříšníků, kteří to o sobě vědí. Dějiny církve jsou tak neustálým svárem mezi Boží výzvou a lidskou slabostí. Jedná se o nesmírně dramatický proces, ve kterém se objevují temné postavy, různí nehodní papežové, ale také světlé jevy, jako sv. František z Assisi, kteří vzali Boží výzvu vážně se vším všudy.“⁷

školního předmětu⁸. Na mnohých školách ubylo dějepisných hodin, začaly se množit plány na nejrůznější integrace předmětů apod. Výsledek? „Děti poznávají minulost jen povrchně“⁹ hlásal titulok článku nacházející se na straně věnované tématicky výuce dějepisu, jeho roli a významu pro dnešní společnost. Za situace, kdy je výuka dějepisu značně oklešťována se může jevit téměř jako marné zdůrazňovat některé ze základních atributů tohoto předmětu. Aby totiž mohly být uplatněny, musí na ně být také čas a přiměřené podmínky. Přitom je zřejmé, že dějepis je integrujícím předmětem, kdyby ne pro nic jiného, tak pro skutečnost, že každý další předmět má také svůj vývoj, své dějiny. Základem výuky dějepisu na všech stupních škol přes různé diskuse a pohledy zůstávají politické dějiny. Avšak pozornost je nebo by měla být věnována také hospodářským, kulturním, vojenským, církevním dějinám, dějinám vědy a techniky. Moderní trendy historického bádání upřednostňují především dějiny každodennosti a regionální historii.¹⁰

Jaké je současné postavení církevních dějin ve školním dějepise a jaké jsou perspektivy dalšího vývoje? Možná se může někomu zdát, že věnovat problematice církevních dějin ve výuce dějepisu specifický prostor v době, kdy se asi jen třetina obyvatelstva hlásí k některé z křesťanských konfesí, je poněkud přehnané. Nesmíme však zapomínat, že kořeny české státnosti spočívají na křesťanských základech. Křesťanství bylo nosným pilířem a zároveň rámcem téměř všeho středověkého i novověkého dění, silně ovlivňovalo a formovalo společnost a kulturu. Vnímání této skutečnosti je však zřejmě kdesi v podvědomí národa zakotveno. V různé míře to odrážejí také nejrůznější ankety na téma osobnosti staletí, největší osobnosti českých dějin, které pořádaly různé deníky a časopisy v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie. V nich se totiž téměř z železnou pravidelností umísťují postavy světců a dalších osobností, které jsou spjaty s církevními dějinami, v některých případech jsou to i představitelé církevních struktur, horliví šířitelé křesťanství, církevní reformátoři, zbožní panovníci (např. Karel IV., J.A. Komenský, Jan Hus, sv. Václav, sv. Anežka, sv. Cyril a Metoděj...)¹¹

Církev

Církevní dějiny a jejich historici po roce 1989 stáli a domnívám se, že i nadále stojí, před nelehkým úkolem. Vzhledem k tomu, že komunistická moc označila po únoru Velký prostor, náhle uvolněný problematice církevních dějin, se podařilo zaplnit zatím jen zčásti a to velmi různorodou kvalitou. Možná, že v té nejlepší snaze narovnat a odčinit příkoří učiněná v předešlých desetiletích totality křesťanským církvím, zejména církvi katolické, se na problematiku církevních dějin vrhla řada nadšených obhájců. Některým z nich však chyběly potřebné znalosti z historie a teologie, kritická práce s prameny, schopnost obecných srovnání či oproštění se od přílišné svázanosti s vlastní konfesí. Práce těchto autorů pak ospravedlňují neospravedlnitelné a chyby vidí pouze na stranách protivníků. Ve své podstatě vytváří jen jiným způsobem pokroucený obraz církve v dějinách. Jiným autorům zase splývají církevní dějiny s náboženskou výchovou. I po roce 1989 se však do problematiky církevních dějin pouští autoři, kteří svým přístupem, ať chtěně či nechtěně, navazují na ideologickou koncepci totalitního dějepisu. V jejich pracích čtenář může nabýt dojmu, že pokud kdy církev něco

⁸ Srv. Ve školách ubývá dějepisu. Lidové noviny, 29.3.2002 s. 18.

⁹ Srv. Rovnost, 29.3.2002, s. 2.

¹⁰ Srv. Dohnal, R.: Vyprávět příběhy. Jaké učebnice dějepisu potřebujeme? Dějiny a současnost, č. 5 / 2004, s. 8-11. Problematika každodennosti se alespoň částečně do novějších učebnic pozvolna dostává. Významu regionálních dějin ve výuce dějepisu jsou si mnozí vědomi, avšak učebnice nebo příručky regionálních dějin jsou dodnes spíše výjimkami.

¹¹ Karel IV. – největší osobnost českých dějin. Víkend Dnes (příloha deníku MF Dnes), 29.5.2004, s. E/1-E/2. Dále: 10 českých Evropanů. Pátek. Magazín deníku Lidové noviny, 30.4.2004, s. 12-29.

dobrého či prospěšného vykonala, pak snad jen omylem, zjiště nebo náhodou.¹² Najít vyvážený pohled oproštěný předsudků, klišé, stereotypů jen velmi složité. V tomto smyslu je velkým přínosem práce Jiřího Raka Bývali Čechové... Soudobé církvi jistě slouží ke cti, že její hlava, papež Jan Pavel II. je sám neunavným propagátorem narovnání křivd minulosti. Vedle vyzdvihování následováníhodných postav církevních dějin se nezdráhá kriticky vyjadřovat k bolestným a problematickým kapitolám dějin církve mezi něž patří středověké kruciády, inkvizice, antisemitismus, přehmaty církve v oblasti vědeckého pokroku aj.

Po sametové revoluci dostala na český knižní trh řada vynikajících a zajímavých publikací vztahujících se k církevním dějinám, odbornými monografiemi počínaje, přes populárně naučné práce až po nejrůznější encyklopedie, atlasy, kroniky, slovníky. V tomto směru učitel chce-li, má z čeho vybírat. V průběhu 90. let i počátkem nového tisíciletí se uskutečnila řada sympozií, seminářů, kolokvií, zaměřených na některou část církevních dějin. Rychle se rozvinula poměrně početná síť základních a středních církevních škol různého zaměření, biskupských a arcibiskupských gymnázií, přičemž tyto školy jsou navštěvovány různě vysokým procentem bezkonfesní mládeže. Zvláštní pozornost je studiu církevních dějin věnována pochopitelně na teologických fakultách a teologických institutech. V různé míře je církevním dějinám věnován prostor na mnoha dalších fakultách. Například Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity nabízí v různých obměnách kapitoly nebo přehledy církevních dějin středověku, dějiny církevních řádů, problematiku církevních dějin 19. a 20. století aj. formou volitelných přednášek. Církevní dějiny pozvolna, ale nakonec pevně zakořenily také na Pedagogické fakultě MU, která připravuje učitele pro základní školy. Zatímco v průběhu 90. let minulého století nabízela katedra historie pouze jednu volitelnou přednášku - Úvod do církevních dějin, nabídka studentům se značně rozšířila v roce 2000. Od této doby pravidelně probíhají akreditované povinně volitelné semináře, které v obměnách pokrývají téměř celá dvě tisíciletí církevních dějin. Nabízejí podrobnější vhled na formování křesťanské církve, konkrétní přínos křesťanské církve na poli vzdělanosti a kultury, přibližují řeholní instituce, jejich osobnosti a život v kláštorech, lidovou zbožnost, poutní tradici apod.¹³ Církevní dějiny jsou zahrnuty také do praktického poznávání realizovaného formou exkurzí. Do jejich programu je pravidelně zahrnuta návštěva významných klášterů, poutních míst, katedrál atd.¹⁴ Katedra historie Pedagogické fakulty nabízí problematiku církevních dějin také těm učitelům, kteří absolvovali univerzitu již před lety a některé znalosti si potřebují doplnit. Přednáškové cykly nazvané Co nebylo v učebnicích zahrnují několik celodenních přednáškových bloků zejména k českým církevním dějinám. Problémy církevních dějin se staly také tradiční součástí celodenních seminářů pro učitele základních a středních škol, který každoročně pořádá katedra historie Pedagogické fakulty MU.¹⁵ Zvláštní prostor bývá věnován církevním řádům, vývoji církevní správy, osobnostem církve, poutní tradici, ale také hranému historickému filmu ve vztahu ke školnímu dějepisu. Vzhledem k nepřehlédnutelnému vlivu médií a využívání audiovizuální

¹² Srv. Fiala, J.: Hrozná doba protireformace. Heršpice, Eman 1997, Týž: Temno. Doba Koniášova. Benešov, Eman 2001. Dále srovnej recenze na tyto knihy vypracované historikem T. Knozem, ČMM 117, 1998, s. 513-516, resp. ČMM ----

¹³ Jedná se o semináře: Církevní dějiny středověku; Církevní dějiny novověku; Poutě a poutní místa barokní doby; Církevní řády středověku; Církevní řády v novověku; Kultura a vzdělanost ve středověku; Dějiny Izraele, které vedou členové katedry a externí spolupracovníci. Srv. Vaculík, J.: Katedra historie. Informační příručka. Brno, Masarykova univerzita 2004.

¹⁴ Srv. Mihola, J.: Odborné (tuzemské) dějepisné exkurze katedry historie Pedagogické fakulty MU v Brně v letech 200-2004. In: Sborník prací Pedagogické fakulty MU v Brně, řada společenských věd, č. 20, Brno 2004, s.189-192.

¹⁵ Učitelé na těchto seminářích obdrží také sborníky s příspěvky jednotlivých přednášejících, ve kterých nechybí doporučená literatura. Srv. Mihola, J.: Odborné historické semináře pro učitele dějepisu SŠ a ZŠ pořádané katedrou historie Pedagogické fakulty MU v letech 1998-2002. In: Sborník prací Pedagogické fakulty MU v Brně, řada společenských věd, č. 19, Brno 2003, s. 117-121.

techniky ve škole se řadí otázky interpretace církevních dějin v hraném historickém filmu k velmi významným.

Po roce 1989 vznikla také řada organizací, spolků, sdružení a dalších iniciativ, které se programově zaměřují na církevní dějiny, jejich odborný výzkum a přiblížení výsledků veřejnosti. Pro odbornou i laickou veřejnost jsou organizovány sympozia, semináře, kolokvia, jednotlivé přednášky či přednáškové cykly. Na Moravě jmenujme alespoň Moravskoslezskou křesťanskou akademii se sídlem v Brně, Centrum pro církevní dějiny na Vranově u Brna nebo Mikulovské centrum pro evropskou kulturu, v Čechách např. Českou křesťanskou akademii. Tyto a další instituce oslovují zájemce o problematiku církevních dějin také vydáváním časopisů a sborníků.¹⁶ Církevní problematiku nabídla zájemcům v různých formách také řada dalších institucí věnujících se popularizaci historie.¹⁷ Je tedy zřejmé, že dnešní učitelé i studenti mají v případě zájmu z čeho vybírat.

S hlavním zřetelem k církevním dějinám vyvíjí svoji činnost také některá vydavatelství,¹⁸ která se tak stala důstojnými nástupci za totality cenzurovaného nakladatelství České katolické charity. Zvláštní postavení mezi publikacemi k církevním dějinám zaujímají encyklopedie, slovníky a příručky. Jsou-li kvalitní, nabízí rychlé zorientování ve vybrané problematice, chronologické i tematické. Dnes je již možné vybírat z velkého množství kronik, atlasů, přehledů většinou zahraniční proveniencí. V záplavě lákavých titulů, často doplněných kvalitními obrázky a mapkami není úplně jednoduché se vůbec zorientovat. Osobně považuji za velký přínos více než tisícistránkovou publikaci 2000 let křesťanství, zpracovanou kolektivem autorů (ed. G. Stemberg), vydanou Karmelitánským nakladatelstvím v Kostelním Vydří roku 1999, která nabízí ukázky z mnoha významných pramenů k církevním dějinám.

Ve školním dějepisu se mohou dobře uplatnit přehledné, nepříliš rozsáhlé práce typu Malých církevních dějin Augusta Franzena, zajímavou alternativu představuje „učebnicovější“ publikace Jamese B. Northa Dějiny církve od Letnic k dnešku. V rámci domácí produkce církevního dějepiseví stále dominují jména Jaroslav Kadlec (Dějiny katolické církve I.-III., Olomouc, Univerzita Palackého 1993; Bohemia sancta), Bohumil Zlámal (viz níže c.d.), Rudolf Zuber (Osudy moravské církve I, II. Praha 1987, resp. Olomouc, Maticе cyrilometodějská 2003) Jaroslav Polc (Česká církev v dějinách. Praha, Akropolis 1999), k nimž přibývají práce církevních historiků mladších generací. Mezi syntézami a přehledy českých církevních dějin si prozatím téměř neotřesitelné postavení a obecné uznání drží dvojdílná práce profesora Jaroslava Kadlece Přehled českých církevních dějin I., II., vydaná nakladatelstvím Zvon v Praze roku 1991 jako reprint z dřívějšího vydání v Římě. Příručka českých nebo obecných dějin, tolik potřebná si na svého autora bude muset ještě nějakou dobu počkat. Pokud by měla naplnit očekávání moderní společnosti, musela by být vpravdě ekumenická. Zdá se, že je to úkol nadmíru složitý. Po roce 1989 je možné zaznamenat jisté pokusy, avšak jejich výsledky jsou rozpačité. Asi nejvíce vzbudila pozornost publikace Pavla Mráčka nazvaná Stručná příručka církevních dějin. Opravdové příručky však autor zůstal vzdálen v mnoha směrech. Kromě jiného mu kritici vytýkali antisemitismus a příliš militantní pojetí. Do povědomí mnohých se Mráčkova publikace zapsala poměrně

¹⁶ Česká křesťanská akademie vydává časopis Univerzum, Moravskoslezská křesťanská akademie časopis Dialog XXI. století, Mikulovské centrum pro evropskou kulturu začalo vydávat sborník Synesis a Centrum pro církevní dějiny na Vranově u Brna připravuje projekt samostatného časopisu pro církevní dějiny apod.

¹⁷ Například Moravské zemské muzeum v Brně pořádalo ve spolupráci s katedrou historie Pedagogické fakulty MU přednáškový cyklus Církevní řády a jejich kláštery v českých zemích ve středověku (podzim 2002) a volně navazující cyklus Církevní řády a jejich kláštery v českých zemích v novověku (jaro 2004). K oběma cyklům se připravuje vydání stejnojmenných sborníků. Popularizaci církevních dějin je částečně věnován prostor v rámci vysílání křesťanské rozhlasové stanice Proglas, jejíž centrum je v Brně.

¹⁸ Např. pražská nakladatelství Zvon a Vyšehrad, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, brněnské Centrum pro demokracii a kulturu.

ojedinělou informací na zadní obálce, kde byla nejdříve Ministerstvem školství pro školní výuku nedříve doporučena, avšak téměř vzápětí bylo toto doporučení odebráno.¹⁹ Mezi nesmlouvavou kritikou na straně jedné a zájmem alespoň části silně konzervativní (katolické) čtenářské obce se ocitl učební text Radomíra Malého nazvaný *Církevní dějiny*.²⁰ Jak je patrné z autorova soupisu použité literatury, je to práce kompilační, postavená na základě autorem upřednostněných prací, doplněná vlastními myšlenkovými konstrukcemi. Svůj význam a využití si tak nadále udržuje rozsáhlá, dnes již složitěji sehnatelná příručka českých církevních dějin profesora Bohumila Zlámala, který se v závěru roku 2004 dočkal ocenění za celoživotní dílo i z rukou prezidenta České republiky. Devítidílná příručka doplněná dodatky, vydaná v Olomouci roku 1970 si díky obsahu i preciznímu zpracování zaslouží pozornost a uznání dnešního čtenáře.²¹

Mezi encyklopediemi a slovníky, které se dnes těší značné popularitě čtenářské veřejnosti nelze přehlédnout například rozsáhlou Encyklopedii českých klášterů, vypracovanou autorskou trojicí Pavel Vlček, Petr Sommer a Dušan Foltýn, k níž nejnověji přibyla dlouho očekávaná Encyklopedie moravských a slezských klášterů, zpracovaná Dušanem Foltýnem a kolektivem. Doposud však chybí příručka na způsob církevních dějin v datech, přičemž inspiraci lze najít například u sousedů na Slovensku.²² Pro správné porozumění odborným termínům a celkově přesnější interpretaci problematiky církevních dějin ve výuce dějepisu je možné využít řady dalších encyklopedií a populárně naučných prací.²³

Také mezi jednotlivými významnými tématy z obecných i českých církevních dějin má současný učitel rozhodně z čeho vybírat, chce-li doplnit látku, která je v učebnicích obsažena částečně (řeholní život, kláštery) nebo absentuje až na výjimky zcela (poutní tradice, lidová zbožnost). Bez problému lze sáhnout po základních pracech k dějinám středověkého a novověkého mnišství,²⁴ včetně monografií k dějinám jednotlivých řeholních institucí a jejich významným představitelům. k dějinám církevní správy²⁵, k problematice náboženské poutní tradice ve středověku i novověku²⁶ nebo monografiích mapujících tragický vztah státu a církve v 50. letech 20. století.²⁷ Významnou pomůckou k nejnovějším českým církevním dějinám představuje historicko-geografický Atlas českých církevních dějin 1918 – 1999. Jeho autoru Zdeňkovi Boháčovi v dalším pokračování záslužné práce směrem do vzdálenější minulosti bohužel zabránila smrt.

---

¹⁹ Mráček, Pavel, K. : *Stručná příručka církevních dějin*. Olomouc, Matice cyrilometodějská 1996. Někteří současní historici v případě této knihy hovoří o militantním katolicismu. Např. *Zájem o historii je únikem do historie* (rozhovor s Petrem Čornejem). *Host*, č. 2/2005, s. 6.

²⁰ Srv. Malý, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc, Matice cyrilometodějská 2002. Dále srovnej Recenzi Jana Zieglera: *Mimořádně nepovedené církevní dějiny*. *MF Dnes*, 15.2.2003 a odpověď Radomíra Malého: *Podle stylu 50. let, tentokrát „liberálně“*. *Světlo*, č. 10/2003, s. 13.

²¹ Zlámalova příručka obsahuje tyto díly“ 1(Počátky latinského a slovanského křesťanství na Velké Moravě (800-1000), 2(Počátky latinského a slovanského křesťanství v Čechách (800-1000), 3) Doba románské katolicity (1000-1200), 4) Doba gotické katolicity (1200-1400), 5) Doba husitská, českobratrská a protestantská (1400-1550), 6) Doba rekatolizace (1550-1650), 7) Doba barokní katolicity (1650-1750), 8) Doba osvícenská (1750-1850), 9) Doba probuzenského katolicismu (1850-1918), 10) Doba československého katolicismu (1918-1950).

²² Srv. Judák, V. – Čekovská, E.: *Prehľadné cirkevné dejiny*. Bratislava, Lúč 1996.

²³ Remešová, V.: *Ikonografie a atributy svatých*. Praha, Zvon 1991; Odehnal, F.: *Olomoucká arcidiecéze na prahu třetího tisíciletí*. Olomouc, Burget 1999; Chodura, R. – Klimešová, V. – Křišťan, A.: *Slovník pojmů sakrálního výtvarného umění*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2001; Lemaitrová, N. – Quinsonová, M.T. – Sotová, V.: *Slovník křesťanské kultury*. Praha, Garamond 2002; Šimandl, J. – Mádr, O. – Bartoň, J. – Hlavsová, J. *Jak zacházet s náboženskými výrazy*. Praha, Academia 2004. aj.

²⁴

²⁵

²⁶

²⁷

Kromě znalosti nejnovější literatury by měl mít učitel dějepisu přehled a základní povědomí o zásadních posunech v některých problematických otázkách církevních dějin. Učebnice tyto závěry akceptují s jistým zpožděním, na některé se s ohledem na generalizaci látky nedostane vůbec. Jednou z těchto nejvýznamnějších událostí, vztahujících se k církevním i obecným dějinám, byla realizace mezinárodního sympozia o životě a díle mistra Jana Husa na papežské lateránské univerzitě v Římě v prosinci roku 1999²⁸, které bylo vyvrcholením několikaleté práce tzv. Husovské komise. Když se dospělo k novému obrazu mistra Jana jako reformátora církve a mostu mezi křesťanskými konfesemi, naplnilo se tak alespoň částečně přání papeže Jana Pavla II. vyslovené při historicky první papežské návštěvě Československa na jaře roku 1990.

Dalším zdrojem letitého rozdělování českého národa na základě konfese je otázka interpretace pobělohorské rekatolizace českých zemí. Také zde se pokusil o smířlivé gesto Jan Pavel II., tentokrát při své druhé návštěvě ČR v roce 1995. Olomoucká kanonizace blahoslaveného Jana Sarkandera však vzbudila značnou nevoli, zejména u nekatolických konfesí. Nicméně právě na neředínském letišti požádal papež při své homilii o odpuštění všech křivd spáchaných v dějinách naší země na nekatolících a zároveň ujistil o odpuštění všech nepravostí, kterých se dopustila druhá strana.²⁹ Přesto, že barokní doba měla bezpochyby „svá světla a své stíny“ (Josef Pekař), pro část národa zůstává dodnes nejpřesnějším pojmenováním Jiráskův pojem „temno“. O tom, že by případná činnost zamýšlené „rekatolizační“ komise byla během na delší trať není pochyb. Prozatím je třeba se spokojit s tím, že se revize dočkaly dílčí otázky kritického 17. století, například tzv. čarodějnické procesy, které proběhly na severní Moravě v 2. pol. 17. století.

Při všech uvažovaných snahách je třeba mít na paměti, že cílem historiků a komisí není přepisovat dějiny, ani s nimi manipulovat, ale správně a citlivě je interpretovat na základě kritické práce s prameny. I v problematických otázkách je i nadále bude důležité hledat nikoliv to co nás rozděluje, ale to, co nás spojuje. Neboť součástí české historie je Jan Hus, Jan Amos Komenský a Kar“.

---

²⁸ Mihola, J.: Reformátor církve. Cesta k novému obrazu Mistra Jana Husa. Dialog XXI., č. 1-4, 2001, s. 82-87; Drda, M. – Holeček, F.J. – Vybíral, Z. (edd.): Jan Hus na přelomu tisíciletí. Sborník husitského muzea. Tábor 2001.

²⁹ Papež Jan Pavel II. se omluvil za křivdy spáchané na nekatolících. ZN noviny, 22.5. 1995, s. 1.